

Ambasada Królestwa Belgii w Warszawie.

Forma architektoniczna i jej geneza

Architektura i wystrój dawnego pałacu Mniszchów przy ul. Senatorskiej w Warszawie stanowi efekt odbudowy powojennej i adaptacji do funkcji reprezentacyjnych, mieszkalnych oraz użytkowych¹. Wbrew powszechnie przyjętym informacjom w obiekcie czytelne pozostają elementy wskazujące na pierwotną formę, kształtowaną w XVII i XVIII wieku². Zniszczenia rezydencji po 1945 roku oszacowano na 85%. W rzeczywistości uszkodzenia murów i fundamentów wynosiły zaledwie 30%, a ogólny współczynnik degradacji wyprowadzono ze średniej uwzględniającej całkowitą destrukcję między innymi dachu i instalacji³. Jeszcze po połowie XX stulecia widoczne były relikty z czasów osiemnastowiecznych właścicieli, wspomniane w pracy pisanej pod kierunkiem profesora Stanisława Lorentza przez Annę Berdecką, która przeprowadziła obserwację *in situ*. Do odkrytych fragmentów dekoracji należały jońskie pilastry, fryz oraz sztukaterie zastosowane w pomieszczeniach drugiej kondygnacji, a także motywy zdobnicze oparte na wzorcach francuskich⁴.

Teren, na którym wznosi się obecna siedziba Ambasady Królestwa Belgii, oznaczony numerem hipotecznym 471, jest częścią posesji należącej w latach 20. XVII wieku do Zygmunta Kazanowskiego⁵. W tym okresie istniał drewniany dwór. Obecność

¹ Funkcje poszczególnych pomieszczeń, obejmujących między innymi salony przeznaczone do podejmowania gości oraz prywatne pokoje ambasadora, precyzują rzuty autorstwa P. Vanherrewege'a i M. Tyszkii: *Remont Ambasady Królestwa Belgii w Warszawie. Projekt budowlany – architektura*, oprac. G. Madurowicz, M. Tyszka, Warszawa 2001, mps, Archiwum Stołecznego Konserwatora Zabytków (dalej: ASKZ), rys. 1-3.

² Por. A. Berdecka, *Pałac Mniszchów przy ulicy Senatorskiej w Warszawie. Praca magisterska napisana w Instytucie Historii Sztuki UW pod kierunkiem prof. S. Lorentza*, mps. 1951, Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, s. 6, 12-13.

³ S. Krasieński, *Karta techniczna zabytku architektury lub budownictwa. Warszawa, Pałac Mniszchów (Resursa Kupiecka)*, Warszawa 1959, mps, ASKZ, s. 1.

⁴ A. Berdecka, dz. cyt., s. 30.

⁵ J. Putkowska, *Warszawski zespół rezydencjonalny Józefa Wandalina Mniszcha, marszałka wielkiego koronnego, kasztelana krakowskiego*, „Prace Naukowe Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej” 2002, t. 2, s. 107; M. Kwiatkowski, *Pałac Mniszchów w Warszawie – ambasada królestwa Belgii*, Warszawa 2009, s. 9; E. Szwankowski, *Ulice i place Warszawy*, Warszawa 1970, s. 192.

budowli mieszkalnej w czasach potomków podkomorzego wielkiego litewskiego została udokumentowana w dziele Adama Jarzębskiego *Gościniec albo krótkie opisanie Warszawy* z 1643 roku. „Dwór jaśnie wielmożnego J.M.P. Adama Kazanowskiego, marszałka nadwornego koronnego na Reformackiej ulicy” opisano słowami:

Ten dwór ma z ulice wyjazd,
A drugi od wału przyjazd.
Pokoje tam, powiadają,
Którzy się o tym badają,
Że są piękną inwencyją,
W budynku kształt z proporcją.
Wielki jest plac w przestronności
I budynek w ogromności,
Wydatny na ludzkie oko;
Widzieć go dosyć wysoko⁶.

W kolejnych dekadach następowała kilkukrotna zmiana właścicieli. Około 1690 roku teren został przejęty przez wojewodę kaliskiego, Feliksa Aleksandra Lipskiego – inicjatora budowy nowego dworu, niezależnego od budowli drewnianej. Śmierć dyplomaty uniemożliwiła ukończenie obiektu, a sam grunt stał się przedmiotem sporów między wdową a księżmi misjonarzami. W inwentarzu sporządzonym na zlecenie duchownych w 1708 roku scharakteryzowano dwa dwory, drewniany i murowany – drugi z nich posiadał 20 par drzwi i 34 okna oraz ogród z sadem⁷. Po uzyskaniu przez zakonników zadośćuczynienia w wysokości 3000 tyńfów – i w konsekwencji zrzeczenia się praw do ziemi – Lipska zdecydowała się na sprzedaż majątku⁸.

Posesję przy ul. Senatorskiej nabył jeden z najbogatszych reprezentantów elit władzy w czasach saskich, Józef Wandalin Mniszech herbu Kończyc. Za moment zakupu przyjmowane są lata 1708-1709⁹ lub rok 1714¹⁰. Późniejsza data mogłaby wiązać się z objęciem w roku poprzedzającym funkcji marszałka wielkiego koronnego¹¹. Należy jednak pamiętać, że finalizacje analogicznych transakcji w tym okresie niejednokrotnie bywały procesami kilkuletnimi¹². Nieprzypadkowy był wybór miejsca – istot-

⁶ A. Jarzębski, *Gościniec albo krótkie opisanie Warszawy*, Warszawa 1909, s. 98.

⁷ A. Berdecka, dz. cyt., s. 5; W. Małcużyński, *Rozwój terytorialny m. Warszawy*, Warszawa 1900, s. 20-21.

⁸ Tamże; J. Putkowska, dz. cyt., s. 107.

⁹ Tamże, s. 106.

¹⁰ A. Berdecka, dz. cyt., s. 7.

¹¹ Por. M. Gębarowicz, *Początki malarstwa historycznego w Polsce*, Wrocław 1981, s. 76.

¹² Analogiczną sytuację można wskazać między innymi w Dęblinie, gdzie Józef Wandalin Mniszech

na rolę, warunkującą jego rangę, pełniła lokalizacja przy drodze królewskiej od Woli, w niewielkiej odległości od Pałacu Saskiego. Położenie przy granicy ówczesnego miasta pozwalało ponadto na właściwą ekspozycję siedziby wraz z dziedzińcem przystosowanym do ceremoniałów powitalnych, związanych z funkcją Mniszcha na dworze Augusta II.

Marszałek wielki koronny kontynuował budowę z wykorzystaniem murów nieukończonego dworu, nadając budowli cechy pałacowe. Główną część inwestycji przeprowadzono w latach 1716-1718, jednak prace wykończeniowe trwały do około 1730 roku¹³. Nadbudowano drugą kondygnację, modyfikując po części dyspozycję pomieszczeń w obrębie parteru – zmiany warunkowała przede wszystkim konieczność wprowadzenia klatki schodowej, wpisanej w centralną część korpusu i przylegającą do sieni od strony wschodniej. Wiązania murów w piwnicach uwiadamiają pierwotny obrys murów, stanowiący środkową – lekko przesuniętą ku wschodowi – partię rezydencji¹⁴. Siedziba Józefa Wandalina Mniszcha posiadała fasadę o 11 osiach, spośród których 3 środkowe tworzyły ryzalit. Elewacje boczne wyróżniały się 5 osiami. Dwa trakty pomieszczeń tworzyły układ amfiladowy z głównym wejściem prowadzącym do hallu, z którego możliwe było przejście w kierunku wschodnim do dwóch pokoi – w pierwszym z nich znajdowały się dwa okna, a w kolejnym pięć, z których trzy obejmowały krótszy bok budowli. Od północy usytuowane były wielka sala z pięcioma otworami okiennymi w ryzalicie ogrodowym oraz pomieszczenie o sześciu oknach – obejmujące dwie osie boczne i cztery od strony ogrodu¹⁵. Pomieszczenia na piętrze powielaly dyspozycję wewnątrz parteru, lecz sale były nieco wyższe i lepiej doświetlone. Na wszystkich kondygnacjach zastosowano układ korytarzy oddzielających trakty – obecnie zniwelowany w części piwnic, które zaadaptowano na garaż. Częściową identyfikację funkcji sal umożliwiają informacje zawarte w korespondencji Mniszchów z kierującym budową architektem, którym był Burkhard Christoph von Münnich¹⁶.

mieszkał przez oficjalnym przejęciem dóbr. Do „Marszałka W. Koronnego uprzejmie nam milego w Dęblinie” kierowany był list królewski z listopada 1725 roku (A. Król, *Dęblin*, „Przegląd Lotniczy” 1937, nr 10, s. 1362), podczas gdy zakup rezydencji nastąpił w roku kolejnym (Por. *Tamże*; A. Barczyk, „Akacja biała z Łazienek (...), *Thuja occidentalis* z Królikarni”. *Założenie pałacowo-ogrodowe w Dęblinie w drugiej połowie XVIII stulecia*, [w:] *IV Łódzkie Spotkanie Studentów i Doktorantów Historii Sztuki*, „*Ars et Scientia*”, T. 8, A. Barczyk, B. Ciarkowski, K. Stefański (red.), Łódź 2016, s. 20).

¹³ Por. A. Berdecka, dz. cyt., s. 7-9.

¹⁴ *Tamże*, s. 6.

¹⁵ *Tamże*, s. 12-13.

¹⁶ Por. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: ZNiO), Archiwum Mniszchów. Listy różnych osób z lat 1716-1791. Lit. M., sygn. 2697/II (dalej: sygn. 2697/II), s. 169-175; ZNiO, Archiwum Mniszchów. Listy dyplomatów i dowódców wojsk rosyjskich z lat 1735-1749, sygn. 2684/II (dalej: sygn.

W listach kierowanych przez inżyniera do właścicieli zostały wymienione gabinety od strony ogrodu – „duży”, dla marszałka „na bibliotekę lub archiwum” oraz przeznaczony dla jego małżonki¹⁷. W tym okresie zostały wprowadzone korekty do planów opracowanych wcześniej przez innych, nieznanych z nazwiska architektów¹⁸. Zmiany sugerowane przez Münnicha miały na celu podniesienie walorów estetycznych budowli oraz przyspieszenie procesu budowy. Znaczącym argumentem były też czynniki ekonomiczne – dach mansardowy pozwalał na uzyskanie dodatkowej powierzchni użytkowej, przeznaczonej do suszenia prania¹⁹.

Jako inżynier wodny i *architekt militaris*, Münnich pełnił służbę u Augusta II. Doświadczenie zdobyte w trakcie wcześniejszych wypraw wojskowych zaowocowały znajomością architektury włoskiej i francuskiej²⁰. Spotkanie z marszałkiem wielkim koronnym nastąpiło zapewne w Dreźnie – mieście stanowiącym najsilniejsze ze źródeł inspiracji dla form wprowadzonych w pałacu przy ul. Senatorskiej. W liście z 22 kwietnia 1717 roku zostało zawarte zapewnienie o możliwości finalizacji prac i wykonania pokrycia dachowego przed zimą. Kwestie finansowe wpłynęły jednak na opóźnienie budowy, którą ukończono w następnym roku²¹. W kolejnym etapie powstały skrzydła boczne i zabudowania gospodarcze. Warto wspomnieć, że sam graf zasłynął jako budowniczy Twierdzy Pietropawłowskiej, gdzie kontynuował prace po śmierci Domenica Trezziniego w 1734 roku²².

Efekty prac zostały uwiecznione na widokach Warszawy, między innymi na pla-

---

2684/II), *passim*; W. Hentschel, *Die sächsische Baukunst des 18. Jahrhunderts in Polen*, Berlin 1967, s. 385-386.

¹⁷ ZNiO, sygn. 2697/II, s. 169-170. Za pomoc w tłumaczeniu listów i cenne sugestie pragnę w tym miejscu podziękować Profesorowi Jakubowi Sito.

¹⁸ Tamże, s. 174.

¹⁹ ZNiO, sygn. 2684/II. Por. A. Berdecka, *dz. cyt.*, s. 13.

²⁰ Burkhard Christoph von Münnich, urodzony 9 maja 1683 roku w Neuenhuntsdorf. Specjalizując się w inżynierii wodnej, służył w armii alzackiej, pełniąc po 1701 roku rolę fortyfikatora we wschodniej Fryzji. Jako major korpusu piezszego uczestniczył w walkach we Włoszech, Nederlandach i Francji. Prace dla Józefa Wandalina Mniszcha i jego małżonki - Konstancji z Tarłów - wykonywał w trakcie służby u Augusta II. Od 1717 roku był generalnym inspektorem sił polskich, jednak po konflikcie z Flemmingiem przeszedł pod zwierzchnictwo cara Piotra I. W tym okresie kończył budowę wspomnianej Twierdzy Pietropawłowskiej w Petersburgu. Przez dwie dekady, w latach 1742-1762 Münnich przebywał na zesłaniu na Syberii. Zmarł w roku 1767 (Por. Tamże, s. 16-19; W. Hentschel, *dz. cyt.*, s. 39-42). Postać inżyniera jest w Polsce mało znana. Deficyt poświęconych mu badań wynika z braku zachowanych prac projektowych oraz z faktu, że głównym profilem działalności generała były prace związane z tworzeniem dróg wodnych i umacnianiem fortyfikacji.

²¹ ZNiO, sygn. 2697/II, s. 169-171; M. Kwiatkowski, *dz. cyt.*, s. 12.

²² J. Poklewski, *Domenico Trezzini (ok. 1670-1734) – architekt Piotra I*, [w:] *Artyści z nad jezior lombardzkich w nowożytnej Europie. Prace dedykowane pamięci Profesora Mariusza Karponiewicza*, M. Smoliński, R. Sulewska (red.), Warszawa 2015, s. 218-219.

nie z 1733 roku, stworzonym przez F.C. Hübnera²³ oraz za prospekcie F.C. Schmidta ze zbiorów drezdeńskiej Sächsische Landesbibliothek. Na drugiej z prac, datowanej na rok 1740, panorama miasta stanowi tło dla przedstawień wybranych, najbardziej reprezentacyjnych spośród miejskich rezydencji²⁴. Wśród uwiecznionych obiektów znajduje się pałac przy ul. Senatorskiej (il. 1).

Obiekt o korpusie na planie prostokąta o wymiarach około 37,7 m długości i 20 m szerokości wzniesiono z cegły w wątku blokowym. Wypiętrzony ryzalit z trójkątnym frontonem urozmaicono akcentami rzeźbiarskimi – figurami oraz reliefami wprowadzonymi w tympanonie i płycinach²⁵. Uwagę zwraca mansardowy dach, nieobecny na przedstawieniach z lat 60. XVIII wieku – w tym na rycinie zamieszczonej na bordiurze planu Warszawy Pierre’a Ricaud de Tirregaille’a²⁶. Wyjątkowo wczesna datacja nowatorskiego rozwiązania konstrukcyjnego, poprzedzającego przekrycie Pałacu Saskiego, znajduje potwierdzenie we wspomnianych wcześniej dokumentach źródłowych²⁷. Analogiczne formy można odnaleźć w architekturze rezydencjonalnej Drezna, a w szczególności w projektach Matthäusa Daniela Pöppelmann’a. Jako punkt odniesienia wskazać można chociażby przywoływany przez badaczy Pałac Holenderski Jakuba Henryka Flemminga, powstały według projektu Johanna Rudolpha Fascha w latach 1714-1716²⁸, a wśród rodzimych realizacji – Pałac Saski i Pałac Błękitny²⁹. Głębsze powiązania siedziby Mniszcha z drugim z wymienionych obiektów tworzy zaangażowanie współpracującego z Deyblem Johanna Georga Plerscha – przypuszczalnego autora rzeźb zdobiących pałac marszałka wielkiego koronnego³⁰.

Zależność od architektury saksońskiej z lat 20. XVIII wieku staje się też czytelna w dekoracyjnym ogrodzeniu. Wyłamaną linię parkanu z bramą na osi tworzyły boniowane słupki, na których ustawiono 14 pojedynczych rzeźb oraz 6 grup figuralnych. Wśród personifikacji – widocznych na obrazie Canaletta – można dostrzec postacie

²³ J. Putkowska, dz. cyt., s. 107. Por. M. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 10, il. 4.

²⁴ Por. E. Tiller, *Die repräsentative Raumpolitik Augusts des Starken in Polen*, [w:] *Büchervelten – Raumwelten: Zirkulation von Wissen und Macht im Zeitalter des Barock*, E. Tiller red.), Köln 2015, s. 243-272, s. 258.

²⁵ Na poszczególnych widokach można dostrzec różnice w sposobie opracowania artykulacji elewacji, w tym w rozmieszczeniu płycin. Zagadnienie charakteryzuje: A. Berdecka, dz. cyt., s. 11-12.

²⁶ Por. M. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 16, il. 10; J. Kowalczyk, *Wędrownka po pałacach rokokowych z panem Ricaud*, [w:] *Jesteśmy w Warszawie. Miasto dawne i nowe*, red. Z. Bartoszevska, Warszawa 1981, t. 1, s. 110.

²⁷ ZNiO, sygn. 2684/II. Por. A. Berdecka, dz. cyt., s. 13.

²⁸ J. Sito, *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej: modele kariery, formacja artystyczna, organizacja produkcji*, Warszawa 2013, s. 169; W. Hentschel, dz. cyt., s. 387.

²⁹ A. Berdecka, dz. cyt., s. 23.

³⁰ J. Sito, dz. cyt., s. 167.

z orłem oraz globusem³¹. Zbliżoną kompozycję przestrzenną oraz dekorację posiadały między innymi brama rezydencji w Großen Garten, drezdeński Pałac Flemminga oraz Nowy Zamek w Grodnie³².

Główny korpus pałacu stanowił część wielkoskalowego zespołu rezydencjonalnego. We wspomnianym wcześniej inwentarzu z 1708 roku udokumentowano już istnienie alei lipowej oraz pary fontann – w tym jednej usytuowanej w partii centralnej, przedstawiającej „jedną osobę drugą dźwigającą”³³. W czasach Mniszchów przy Senatorskiej wprowadzono interesujące rozwiązanie przestrzenne w typie założenia *entre cour et jardin*. Osiowość założenia została zachwiana przez konieczność dostosowania kompozycji do topografii posesji. W konsekwencji ogród podzielono na trzy części, obejmujące czterokwaterowy salon, tarasy oraz wał³⁴. O roli kontekstu przestrzennego jako czynnika warunkującego recepcję pałacu świadczy również figura św. Jana Nepomucena, którą wykonał Giovanni Lievorati³⁵. Rzeźbę ustawiono od strony ul. Senatorskiej³⁶. Pomnik powstał w 1731 roku – dwa lata po kanonizacji patrona – jest jedynym sygnowanym dziełem artysty³⁷.

Stosunkowo duża ilość materiałów ikonograficznych prezentujących dziedziniec z ogrodzeniem i główną fasadę kontrastuje z deficytem przekazów dotyczących wystroju wnętrza³⁸. Z 1727 roku pochodzi list, w którym marszałek wielki koronny pisał do żony w sprawie pożyczania od „Pani Radogoskiej” do skopiowania wizerunków hetmanów, do których należeli Jabłonowski, Sieniawski, Potocki i Lubomirski³⁹. Splen-

³¹ Analiza materiałów ikonograficznych przedstawiających rzeźby pozwoliła na przypisanie ich autorstwa Plerschowi: Tamże, s. 169.

³² Por. Tamże, s. 254, il. 188; A. Berdecka, dz. cyt., s. 20.

³³ J. Putkowska, *Ogród przy warszawskiej rezydencji Józefa Wandalina Mniszcha, marszałka wielkiego koronnego, kasztelana krakowskiego*, [w:] „*Hortus vitae*”: księga pamiątkowa dedykowana Andrzejowi Michałowskiemu, Warszawa 2001, s. 191.

³⁴ Problematyka kompozycji ogrodowej została zarysowana w przywołanym wyżej artykule (Tamże, s. 191-195). Na szczególną uwagę zasługuje wedyta Canaletta z przedstawieniem Pałacu Błękitnego, na której został udokumentowany fragment ogrodu Mniszchów wraz z parkanem.

³⁵ M. Wardzyński, *Giovanni Lievorati – the Casus of an Italian Sculptor in Early Eighteenth-Century Warsaw*, [w:] *Artyści z nad jezior lombardzkich w nowożytnej Europie. Prace dedykowane pamięci Profesora Mariusza Karpowicza*, M. Smoliński, R. Sulewska (red.), Warszawa 2015, s. 354-355.

³⁶ Pomnik został uwieczniony na obrazie Canaletta (Por. J. Sito, dz. cyt., s. 169, il. 103).

³⁷ M. Wardzyński, dz. cyt., s. 354-355.

³⁸ Z pałacem przy ul. Senatorskiej (nr hip. 471) błędnie utożsamiono dokument zatytułowany „Wizja pałacu”, odnoszący się do siedziby Jana Karola Mniszcha przy ul. Miodowej (nr hip. 484) i sporządzony w 1760 roku – *post fata* właściciela, który zmarł w roku poprzedzającym (Por. ZNiO, *Wizja pałacu warszawskiego Jana W. Mniszcha podkomorzego litewskiego*, sygn. DE-2566). Tekst został powiązany z obecną Ambasadą Królestwa Belgii w pracy: M. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 18-19. Badacz nie wskazał wprawdzie źródła informacji, powołując się jednak bez wątpienia na fragmenty powyższego opisu.

³⁹ ZNiO, Archiwum Mniszchów. Listy Józefa Wandalina Mniszcha marszałka wielkiego koronnego z lat

dor sal sugerują ponadto informacje o wyposażeniu pozostałych siedzib Józefa Wandalina Mniszcha⁴⁰ oraz ranga pałacu – miejsca, w którym organizowano bale i goszczono samego Augusta II⁴¹.

Po śmierci marszałka w 1747 roku rezydencja stała się własnością syna, Jana Karola Mniszcha. Wskutek zamiany z bratem – posiadaczem posesji przy ul. Miodowej – pałac przy ul. Senatorskiej został przejęty przez Jerzego Augusta Mniszcha⁴². W tym okresie wzmocniono konstrukcję, wymieniając część belek i przeprowadzając naprawę murów. W latach 1754–60 prace przy obiekcie wykonywał – zatrudniony też przy przekształceniach gmachu przy ul. Miodowej – Jakub Fontana⁴³. Po triumfie Czartoryskich Mniszech wraz z małżonką Marią Amalią, córką Henryka Brühla, zamieszkał w Dukli. Pomimo niechęci do Warszawy magnat wykazywał jednak żywe zainteresowanie wydarzeniami, które miały miejsce w stolicy – relacjonowanymi przez korespondentów – i przyjeżdżał do miasta w celach politycznych. W liście z 1765 roku biskup Kajetan Sołtyk wyraził nawet współczucie dla Jerzego Augusta Mniszcha z powodu tego rodzaju wizyty. Pałac przy ul. Senatorskiej nie pełnił funkcji stałej rezydencji. Mimo tego wykazywano troskę o stan budynku i jego otoczenie, sprzeciwiając się między innymi wzniesieniu przez Potockich pałacu, którego wysokość mogła stanowić zagrożenie dla właściwej ekspozycji bryły i samej wygody użytkowania⁴⁴. Względy ekonomiczne zadecydowały zapewne o rezygnacji z dachu mansardowego i zastąpieniu go na początku lat 60. XVIII wieku przekryciem dwuspadowym⁴⁵. Forma architektoniczna i kompozycja przestrzenna rezydencji, uzyskane w czasach Mniszchów, pomimo późniejszych przekształceń i podziałów posesji uwarunkowały ich dalsze losy i zostały w większości zachowane.

W latach 1773–1774 pałac zamieniono na kwaterę wojsk rosyjskich⁴⁶. W wyniku przebudowy wschodnia część głównego korpusu została połączona z oficyną, a efekty

---

1710–1740, sygn. 2646/I (dalej: sygn. 264/I), s. 108.

⁴⁰ Najbardziej reprezentatywnym, powszechnie znanym świadectwem zamożności i ambicji magnata jest inwentarz zamku w Laszkach Murowanych z 1748 roku (ZNiO, *Inwentarz zamku laszkiego*, sygn. DE-4955), opublikowany na początku lat 70. XX wieku (M. Gębarowicz, *Materiały źródłowe do dziejów kultury i sztuki XVI–XVIII w.*, Wrocław 1973, s. 28–93).

⁴¹ Por. „Kuryer Polski”, 1731, nr. 56, s. 2; A. Berdecka, dz. cyt., s. 10.

⁴² A. Bartczakowa, *Jakub Fontana: architekt warszawski XVIII wieku*, Warszawa 1970, s. 146, przyp. 46.

⁴³ Tamże, s. 127–128.

⁴⁴ A. Berdecka, dz. cyt., s. 27, przyp. 58.

⁴⁵ Zmiana widoczna jest między innymi na bordiurze planu Ricaud de Tireggaille’a oraz na płótnie autorstwa Canaletta (Por. J. Sito, dz. cyt., s. 169, il. 103; J. Putkowska, *Warszawski zespół...*, s. 106, il. 1; M. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 16, il. 10; J. Kowalczyk, dz. cyt., s. 110).

⁴⁶ A. Berdecka, dz. cyt., s. 27.

modyfikacji uwieczniono na obrazie Canaletta. Do kolejnych właścicieli obiektu należeli Stanisław Poniatowski, Potoccy oraz – od 1805 roku – pruski urzędnik Friedrich Wilhelm Mosqua⁴⁷. Precyzyjny opis dyspozycji wnętrz sporządzono 7 stycznia 1828 roku. Pałac został wówczas scharakteryzowany jako budynek murowany, jednopiętrowy, kryty holenderką i karpiówką. Na osi wejścia znajdowała się sień, do której przylegały dwa zespoły lokali. Od zachodu usytuowane były mieszkanie złożone z przedpokoju, kuchni, dwóch dużych pokoi i jednego mniejszego, a we wschodniej partii korpusu znajdowały się dwie „obszerne sale”. Na osi wejścia, za „sienią frontową”, widoczna była „sionka” – przedpokój wiodący do „sieni wielkiej tylnej, czyli bardziej niegdyś salą zwanej (sic!), w której sufit na czterech drewnianych filarach wspiera się”⁴⁸. Z tego pomieszczenia możliwe było wyjście przez ganek do ogrodu. Komunikację z pierwszym piętrzem zapewniały drewniane schody, dostępne z sieni frontowej. Istniała też boczna klatka schodowa, określona w dokumencie mianem „wąskiej” i „ciemnej”⁴⁹. Drugą kondygnację tworzyły trzy sale „wielkie” i cztery „proporcjonalne”. Użytkowy charakter posiadało także poddasze. Bryłę pałacu urozmaicały „ganek obszerny z galerią żelazną” – obejmujący trzy środkowe osie elewacji frontowej – oraz wieńcząca fasadę „figura murowana”. W chwili sporządzenia opisu rezydencja odznaczała się złym stanem technicznych⁵⁰.

Według projektu Adolfa Schucha przekształcono ganek w portyk kolumnowy z trójkątnym frontonem, a środkową oś fasady zwieńczono belwederkiem z półkoliстым oknem⁵¹. Od strony ogrodu pałac powiększono, dostawiając w ryzalicie salę na rzucie prostokąta⁵². Zmian dokonano po przejęciu pałacu przez Towarzystwo Resursy Kupieckiej, użytkującej obiekt od 1829 roku⁵³. Koncepcję przekształceń wybrano w konkursie, na który zgłoszone zostały między innymi szkice Alfonsa Kropiwnickie-

---

47 Informacje o właścicielu budowli zawiera dokument: Archiwum Państwowe w Warszawie. Oddział w Pultusku (dalej: APR. OP), Hipoteka Warszawska. Ul. Senatorska 471, sygn. 434 (dalej: sygn. 434), t. 2, s. 9. Mosqa został uznany za inicjatora przebudowy w duchu klasycyzującym, których twórcą mógł być Friedrich Albert Lessel (M. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 23-24).

48 APW. OP, sygn. 434, s. 34-35.

49 Tamże, s. 35.

50 W opisie zaznaczono, że „Pałac jest w stanie najgorszym, konieczne reperacyi potrzebującym. Okna po większej części powybijane, ramy w nich zrujnowane” (Tamże, s. 36).

51 Forma uzyskana w tym okresie została odwzorowana w drugiej połowie XIX stulecia między innymi na grafice wykonanej w oparciu o fotografię Twardzickiego, zatytułowanej *Wystawa machin i narzędzi rolniczych, na placu przed resursą Kupiecką w Warszawie* (Por. „Tygodnik Ilustrowany” 1874, nr 339, s. 176).

52 Zakres prac – obejmujących między innymi stworzenie na piętrze reprezentacyjnej, zakończone półkoliście sali balowej z galerią – charakteryzuje: A. Berdecka, dz. cyt., s. 35-38.

53 W. Hentschel, dz. cyt., s. 387.

go⁵⁴. Instytucja przyczyniła się również do powstania nowego, opracowanego przez Schucha wystroju wnętrz. Wygląd pomieszczeń na początku XX stulecia - sali balowej, jadalni oraz biblioteki z czytelnią - udokumentowano na zdjęciach opublikowanych w pracy Aleksandra Kraushara⁵⁵. Mimo zamiany obiektu na szpital, pałac funkcjonował bez większych ingerencji w strukturę architektoniczną do roku 1944, w którym został spalony⁵⁶.

Zniszczenia, których zakres widoczny jest na powojennych fotografiach, nie zatęrzyły obrysu murów magistralnych, umożliwiając przywrócenie pierwotnych form. Analiza odsłoniętych w tym okresie wiązań, przeprowadzona przez Annę Berdecką, pozwoliła na wyróżnienie w sferze fundamentów faz powstawania gmachu, którego najstarszą część stanowiły piwnice w części centralnej. Nieco krótszą genezę posiadały partie północno-wschodnia i północo-zachodnia⁵⁷. W trakcie badań zostały odkryte wspomniane we wstępie detale architektoniczne, datowane na koniec XVIII stulecia⁵⁸.

Projekty odbudowy – obejmujące analizę zachowanych murów, opracowanie widoków elewacji, rzutów i przekrojów elewacji – przygotowywał po wojnie Stanisław Brukalski⁵⁹. Prace zostały ostatecznie przeprowadzone według koncepcji Stanisława Kuzmy, a pałac przeznaczono na siedzibę ambasady Królestwa Belgii⁶⁰. Odtworzono wówczas kompozycję nadaną fasadzie w drugiej ćwierci XIX wieku (il. 2). W układzie wnętrz został zachowany wcześniejszy system bocznych korytarzy, równoległych do dłuższej elewacji. Podziały sal wykazują zgodność z pierwotnymi ścianami nośnymi, uzupełnionymi o modyfikacje uwarunkowane dostosowaniem przestrzeni do nowych funkcji. Umieszczenie we wschodniej partii piwnic garażu – skutkujące niwelacją bocznego korytarza – wpłynęło na konieczność wzmocnienia konstrukcji i przeniesienia ciężaru na pozostałe elementy nośne (il. 3). Najważniejszą ingerencję w podziały wewnętrzne stanowiło wpisanie w dawną sieć pałacową monumentalnej, przechodzącej przez wszystkie kondygnacje naziemne klatki schodowej na planie koła⁶¹. W efekcie

---

⁵⁴ Projekty konkursowe przechowywane były w zbiorach Jana Kwietniewskiego (Por. A. Berdecka, dz. cyt., s. 36).

⁵⁵ Por. A. Kraushar, *Resursa Kupiecka w Warszawie - monografia historyczno-obyczajowa*, Warszawa 1928, il. 6-8.

⁵⁶ M. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 42-43.

⁵⁷ A. Berdecka, dz. cyt., s. 12.

⁵⁸ Tamże, s. 7-9.

⁵⁹ Por. S. Brukalski, *Odbudowa Pałacu Mniszchów. Projekt*, Warszawa 1949, mps, Archiwum Stołecznego Konserwatora Zabytków, rys. 1-9.

⁶⁰ M. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 44-45.

⁶¹ *Remont Ambasady...*, rys. 1-3.

uzyskano reprezentacyjny charakter, podkreślony przez elementy dekoracyjne, artykulację ścian w obrębie pierwszego piętra – z przyściennymi kolumnami, flankującymi otwory okienne. Akcent stanowi dominujący nad przestrzenią centralną, kryształowy żyrandol (il. 4). Na podkreślenie zasługuje elegancja poszczególnych sal, których renowację przeprowadzili konserwatorzy belgijscy. Podziały architektoniczne uzupełniono między innymi o złocenia, zachowując spójną kolorystykę okładzin w obrębie pomieszczeń wyposażonych w stylowe meble i marmurowe kominki, nad którymi umieszczono lustra oraz żyrandole w typie Marii Teresy (il. 5). W pałacu eksponowane są również gobeliny, marmurowe rzeźby i zabytki rzemiosła artystycznego. W hallu drugiej kondygnacji zawieszono reprodukcję portretu słynnej antenatki dawnych właścicieli rezydencji – Maryny Mniszchówny.

Dzięki funkcji nadanej pałacowi przy ul. Senatorskiej 38/40 w drugiej połowie XX wieku możliwa stała się jego odbudowa w duchu klasycyzującym – nawiązującym po części do form przedwojennych – a zarazem próba przywrócenia dawnej świetności. W architekturze obiektu i dyspozycji wnętrza czytelne są elementy wskazujące na jego genezę. W czasach Józefa Wandalina Mniszcha budynek uzyskał funkcję reprezentacyjną, odznaczając się nowatorskim rozwiązaniem konstrukcyjnych dachu oraz przemyślaną kompozycją otoczenia. Ogród oraz parady, zaakcentowany dekoracyjnym parkanem dziedziniec, pozwalały na podkreślenie jego rangi i manifestację ambicji właściciela. W rezydencji przyjmowani byli zarówno król, jak i wkraczające do miasta delegacje, prowadzone przez marszałka wielkiego koronnego na spotkanie z monarchą. We wnętrzach organizowano również bale, które relacjonowano w ówczesnej prasie⁶². Przebudowy i zniszczenia wojenne nie zatępiły charakteru nadanego bryle w czasach Mniszchów. Pałac, będący istotnym świadectwem dziejów Warszawy i ważnym zabytkiem stołecznej architektury, dzięki nadaniu współczesnej funkcji odzyskał – mimo odmiennych realiów i sposobów użytkowania – zachował funkcje reprezentacyjne.

---

⁶² Por. A. Berdecka, dz. cyt., s. 10.

Bibliografia

1) Źródła

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W WARSZAWIE. ODDZIAŁ W PUŁTUSKU:

Hipoteka Warszawska. Ul. Senatorska 471, sygn. 434.

ZAKŁAD NARODOWY IM. OSSOLIŃSKICH WE WROCŁAWIU:

Archiwum Mniszchów. Listy dyplomatów i dowódców wojsk rosyjskich z lat 1735-1749, sygn. 2684/II.

Archiwum Mniszchów. Listy Józefa Wandalina Mniszcha marszałka wielkiego koronnego z lat 1710-1740, sygn. 2646/I.

Archiwum Mniszchów. Listy różnych osób z lat 1713-1775. Lit. A-Bia., sygn. 2688/II.

Archiwum Mniszchów. Listy różnych osób z lat 1716-1791. Lit. M., sygn. 2697/II.

Wizyta pałacu warszawskiego Jana W. Mniszcha podkomorzego litewskiego, sygn. DE-2566.

2) Opracowania

A. Barczyk, „Akacja biała z Łazienek (...), Thuja occidentalis z Królikarni”. *Założenie pałacowo-ogrodowe w Dęblinie w drugiej połowie XVIII stulecia*, [w:] *IV Łódzkie Spotkanie Studentów i Doktorantów Historii Sztuki, „Ars et Scientia”*, T. 8, A. Barczyk, B. Ciarkowski, K. Stefański (red.), Łódź 2016.

A. Bartczakowa, *Jakub Fontana: architekt warszawski XVIII wieku*, Warszawa 1970.

A. Berdecka, *Pałac Mniszchów przy ulicy Senatorskiej w Warszawie. Praca magisterska napisana w Instytucie Historii Sztuki UW pod kierunkiem prof. S. Lorentza*, mps. 1951, Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego.

S. Brukalski, *Odbudowa Pałacu Mniszchów. Projekt*, Warszawa 1949, mps, Archiwum Stołecznego Konserwatora Zabytków.

M. Gębarowicz, *Materiały źródłowe do dziejów kultury i sztuki XVI-XVIII w.*, Wrocław 1973.

M. Gębarowicz, *Początki malarstwa historycznego w Polsce*, Wrocław 1981.

W. Hentschel, *Die sächsische Baukunst des 18. Jahrhunderts in Polen*, Berlin 1967.

A. Jarzębski, *Gościniec albo krótkie opisanie Warszawy*, Warszawa 1909.

J. Kowalczyk, *Wędrownka po pałacach rokokowych z panem Ricand*, [w:] *Jesteśmy w Warszawie. Miasto dawne i nowe*, Z. Bartoszewska (red.), Warszawa 1981, t. 1.

S. Krasieński, *Karta techniczna zabytku architektury lub budownictwa. Warszawa, Pałac Mniszchów (Resursa Kupiecka)*, Warszawa 1959, mps, Archiwum Stołecznego Konserwatora Zabytków.

A. Kraushar, *Resursa Kupiecka w Warszawie - monografia historyczno-obywatelska*, Warszawa 1928.

A. Król, *Dęblin*, „Przegląd Lotniczy” 1937, nr 10.

„*Kurier Polski*”, 1731, nr 56.

M. Kwiatkowski, *Pałac Mniszchów w Warszawie – ambasada królestwa Belgii*, Warszawa 2009.

W. Małcużyński, *Rozwój terytorialny m. Warszawy*, Warszawa 1900.

J. Poklewski, *Domenico Trezzini (ok. 1670-1734) – architekt Piotra I*, [w:] *Artyści z nad jezior lombardzkich w nowożytnej Europie. Prace dedykowane pamięci Profesora Mariusza Karpowicza*, M. Smoliński, R. Sulewska (red.), Warszawa 2015.

M.D. Pöppelmann, *Vorstellung und Beschreibung Des von Sr. Königl. Majestät in Pohlen, und Churfl. Durchl. zu Sachsen, erbauten so genannten Zwinger-Gartens Gebäuden, Oder Der Königl. Orangerie zu Drefsden, In Vier- und Zwantzig Kupffer-Stichen*, 1729, s. 1.

J. Putkowska, *Ogród przy warszawskiej rezydencji Józefa Wandalina Mniszcha, marszałka wielkiego koronnego, kasztelana krakowskiego*, [w:] „Hortus vitae”: księga pamiątkowa dedykowana Andrzejowi Michałowskiemu, Warszawa 2001.

J. Putkowska, *Warszawski zespół rezydencjonalny Józefa Wandalina Mniszcha, marszałka wielkiego koronnego, kasztelana krakowskiego*, „Prace Naukowe Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej” 2002, t. 2, s. 105-118.

Remont Ambasady Królestwa Belgii w Warszawie. Projekt budowlany – architektura, oprac. G. Madurowicz, M. Tyszka, Warszawa 2001, mps, Archiwum Stołecznego Konserwatora Zabytków.

J. Sito, *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej: modele kariery, formacja artystyczna, organizacja produkcji*, Warszawa 2013.

E. Szwankowski, *Ulice i place Warszawy*, Warszawa 1970.

E. Tiller, *Die repräsentative Raumpolitik Augusts des Starken in Polen*, [w:] *Büchervelten – Raumwelten: Zirkulation von Wissen und Macht im Zeitalter des Barock*, E. Tiller (red.), Köln 2015.

„Tygodnik Ilustrowany”, 1874, nr 339.

M. Wardzyński, *Giovanni Lievorati – the Casus of an Italian Sculptor in Early Eighteenth-Century Warsaw*, [w:] *Artysci z nad jezior lombardzkich w nowożytnej Europie. Prace dedykowane pamięci Profesora Mariusza Karpowicza*, M. Smoliński, R. Sulewska (red.), Warszawa 2015.

Streszczenie

Pałac Mniszchów w Warszawie przy ul. Senatorskiej (nr hip. 471) został po drugiej wojnie światowej odbudowany i zaadaptowany na siedzibę Ambasady Królestwa Belgii. Skalę zniszczeń oszacowano na 85 procent, lecz ściany nośne i fundamenty były uszkodzone jedynie w 30 procentach. W konsekwencji w obiekcie czytelne są pierwotne formy architektoniczne i rozwiązania przestrzenne. Nieukończony, murowany dwór wojewody kaliskiego Feliksa Aleksandra Lipskiego - z końca XVII wieku - został zakupiony i przekształcony przez marszałka wielkiego koronnego Józefa Wandalina Mniszcha. Pałac, do którego przylegał ogród, poprzedzono paradywnym dziedzińcem z oficynami. Dążenie do splendoru wiązało się z funkcją ceremonialną i pozycją samego rodu. W obiekcie podejmowano zagraniczne poselstwa, a także goszczono Augusta II. Budowę reprezentacyjnej siedziby prowadzono pod kierunkiem inżyniera wojskowego, Burkharda Christopha von Münnicha. Nowatorskie formy architektoniczne, w szczególności mansardowy dach i dekoracje rzeźbiarskie, posiadały analogie w architekturze drezdeńskiej, między innymi w projektach Matthäusa Daniela Pöppelmann. Związki z architekturą saską stanowią tylko jeden z godnych analizy wątków.

Słowa kluczowe: Pałac Mniszchów, architektura, wystrój, funkcja

The Embassy of the Kingdom of Belgium in Warsaw. Architectural forms and their origin

The Mniszech Palace in Warsaw at the Senatorska street (mortgage number 471) had been rebuilt and adapted to a seat of the Embassy of the Kingdom of Belgium. The scale of destruction was estimated to be 85 percent, but only 30 percent of load-bearings walls and foundations had been damaged. In consequence, the original plan and architectural forms are visible. An unfinished, brick manor house of Feliks Aleksander Lipski, Voivod of Kalisz – erected at the end of XVII century - was bought and modified by Józef Wandalin Mniszech, Grand Marshal of the Crown. Splendour of the residence was determined by the ceremonial function and position of the Mniszech family. Foreign legates and the king August II visited the residence. The palace was built under the conduction of a military engineer

Burkhard Christoph von Münnich. Innovative architectural forms - especially a mansard roof and relief decoration – are parallel to Dresden's architecture, for example to Matthäus Daniel Pöppelmann designs. Such marvellous analogies, as well as many other aspects, ought to be discussed.

Key words: the Mnische Palace, architecture, function and decoration

Alina Barczyk, *Ambasada Królestwa Belgii w Warszawie. Forma architektoniczna i jej geneza*

Fot. 1. F. C. Schmidt, Prospekt von Warschau - Palac Mniszcha, 1740. Sächsische Landesbibliothek, (repr. za: M. Kwiatkowski, *Pałac Mniszchów w Warszawie – ambasada królestwa Belgii*, Warszawa 2009, s. 8)

Fot. 2. Fasada pałacu Mniszchów – stan obecny, A. Barczyk

Fot. 3. Piwnice – konstrukcja wspierająca układ bocznych korytarzy na kondygnacjach naziemnych, A. Barczyk

Fot. 4. Klatka schodowa w centralnej części korpusu pałacowego, A. Barczyk

Fot. 5. Salon na drugiej kondygnacji, A. Barczyk

